

KİTAP İNCELEMESİ

Tolgahan AKDAN, *Soğuk Savaş ve Türkiye'nin Batı'ya Yönelişi*
(İstanbul, Yordam Kitap, 2020)

Pınar KAHYA

Doktora Adayı, ODTÜ, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü;
Araştırma Görevlisi, İnönü Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Bu kitap değerlendirmesine atıf için

Pınar Kahya, Kitap Değerlendirmesi: "Tolgahan Akdan, *Soğuk Savaş ve Türkiye'nin Batı'ya Yönelişi*, İstanbul, Yordam Kitap, 2020", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 18, Sayı 69, 2021, s. 127-129.

Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği | Uluslararası İlişkiler
E-Posta: bilgi@uidergisi.com.tr

Bu makalenin tüm hakları *Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği*'ne aittir. Önceden yazılı izin almadan hiçbir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik amaçlı alıntılar bu kuralın dışındadır. Yazıda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Soğuk Savaş ve Türkiye'nin Batı'ya Yönelişi

Tolgahan AKDAN

İstanbul, Yordam Kitap, 2020, 304 sayfa, ISBN: 9786051723716

Pınar KAHYA

*Doktora Adayı, ODTÜ, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Ankara;
Araştırma Görevlisi, İnönü Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Malatya. E-posta pınar.kahya@inonu.edu.tr
Orcid No: 0000-0003-4738-0568*

Soğuk Savaş'a dair pek çok yaygın kanı vardır. Bunlar, öylesine genel geçer bilgi haline gelmiştir ki değil gündelik referanslarda, akademi kürsülerinde bile pek sorgulanmazlar. II. Dünya Savaşı sonrası, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasındaki askeri, siyasi, ekonomik ve kültürel rekabete en genel anlamda Soğuk Savaş yakıştırması yapılır ve SSCB'nin dağıldığı 1991 yılı da bu dönemin sonu olarak imlenir. Tolgahan Akdan'ın *Soğuk Savaş ve Türkiye'nin Batı'ya Yönelişi* kitabı hem dünya hem de Türkiye yazınındaki "Soğuk Savaş okumaları" nı eleştirel bir biçimde gözden geçiriyor. Bu gözden geçirmenin neticesinde, tartışmalara önemli bir metodolojik katkı sunarak; Soğuk Savaş'ın devlet merkezli ele alınmasının eksik olduğunu, dönemin rekabet ve kutuplaşmasının merkezinde sistem analizinin yer alması gerektiğini belirtiyor. Diğer bir deyişle, kapitalizm ile sosyalizm arasındaki kan uyuşmazlığını görmek gerekiyor.

Akdan'ın çalışması, Soğuk Savaş yazınına ana akım yaklaşımlar; geleneksel, revizyonist ve post-revizyonist yaklaşımlar ile radikal yaklaşımlar; sistem içi ve sistemler arası yaklaşımlar olarak iki temel başlıkta sınıflandırıyor. Yazara göre, yazınlar arasındaki fark, Soğuk Savaş'ın kökenine ilişkin farklı varsayımlarla temellendirilmiş olmalarına dayanıyor. ABD merkezli ana akım geleneksel yaklaşım, "Sovyet yayılmacılığı ve saldırganlığının önlenmesi" ekseninde, ABD dış politikasını haklılaştıran perspektiften bir Soğuk Savaş kurgusu geliştiriyor. Revizyonist yaklaşım ise, ABD'nin II. Dünya Savaşı sonrası yeni bir ekonomik düzen amaçlayan Açık Kapı Politikası'nın, SSCB'de kendi ekonomik modelini koruma refleksine neden olduğu argümanı ile, geleneksel yaklaşımın iddiasını tersine çeviriyor. Post-revizyonist yaklaşım ise hem geleneksel yaklaşım hem de revizyonist yaklaşımı sentezleyerek, Soğuk Savaş'ın karşılıklı bir güvensizlik nedeniyle ortaya çıktığı iddiasını öne çıkarmasına rağmen günün sonunda geleneksel yaklaşımı teyit etmenin ötesine geçemiyor.

II. Dünya Savaşı sonrasında hem İngiltere hem de ABD'nin SSCB'den beklentisi, Akdan'ın aktardığı üzere "normalleşme" idi, burada normalleşmeden kasıt SSCB'nin normalleşmesidir, yani Batı merkezli dünya sistemine alternatif olma iddiasından vazgeçmesidir. Stalin'in, savaşın sorumluluğunun kapitalist sistemde olduğunun altını çizdiği, 9 Şubat 1946 tarihli konuşması Batı'daki normalleşme beklentisini sona erdirir. Savaş dönemi İngiltere Başbakanı Churchill'in 5 Mart 1946'da

SSCB'yi Demir Perde olarak tanımlamasıyla da müttefikliğin sonu, geri dönülemez bir biçimde ilan edilir. SSCB'nin müttefikten, yayılmacı, saldırgan, totaliter bir azılı düşmana dönüştürülmesi sürecinin en kritik isimlerinden biri hiç kuşkusuz diplomat ve tarihçi George Kennan'dır. Kennan'ın ünlü "Uzun Telgraf"ı ve yine oldukça popüler çevreleme politikası, ABD'nin SSCB'ye karşı izlediği stratejinin temel çerçevesini oluşturur. ABD, komünist ve totaliter Sovyetler'e karşı, özgür dünyanın savunucusu olacağını, Yunanistan ve Türkiye'nin hem siyasi hem de mali olarak ayrıca desteklediği Truman Doktrini ile deklare eder. Akdan, aşına olduğumuz bu hikâyenin anlamlandırılması noktasında ana akımın dışında, iki temel görüş olduğunu belirtiyor. Bunlardan ilki, Michael Cox, Peter Gowan gibi isimler ile Sovyetler Birliği'ni devlet kapitalizmi olarak gören Tony Cliff ve onun etrafında kümelenen Mike Kidron, Nigel Harris, Chris Harman ve Alex Callinicos'un "Sistem İçi Mücadele Olarak Soğuk Savaş" yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, Soğuk Savaş'ı bir ABD projesi olarak görse de, karşılıklı rekabetin blok liderleri tarafından blok içi farklılıkları ortadan kaldırmada kullanıldığını öne sürüyor. Yani, SSCB-ABD gerilimi, bu ülkelerin bloklar içindeki liderlik konumlarını pekiştirmiştir. İkinci yaklaşım olan, "Sistemler Arası Mücadele Olarak Soğuk Savaş Yaklaşımı", Isaac Deutcher, Fred Halliday ve Richard Saull gibi isimler tarafından formüle ediliyor. Bu isimlere göre, farklı sosyo-ekonomik özellik ve çelişkilere sahip devletlerin mücadelesi olarak Soğuk Savaş, sistemler arası bir mücadeledir.

Akdan kitabının ikinci bölümünde, Soğuk Savaş'ın Türkiye yazınındaki izini sürüyor. Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak ve üs talebi, "Rusların sıcak denizlere inme", komünizmi yayma ve Türkiye'yi işgal etme planları iddiaları çerçevesinde şekillenen güvenlik odaklı "Sovyet tehdidi" yaklaşımının, ana akım geleneksel yaklaşımın Türkiye uyarlaması olduğunu ifade ediyor. Türkiye'nin Savaş'ın önemli bir bölümünde izlediği tarafsızlık siyasetinin Müttefik devletlerde Türkiye'ye karşı olumsuz bir tutuma neden olduğunu hatırlatıyor. Özellikle Sovyetler'in Yalta Konferansı'nda Montreux'nün revize edilmesi talebine itiraz eden çıkmaması (İngiltere dahil), bu negatif algıyı yansıtıyor. Türkiye, 23 Şubat 1945'te Japonya ve Almanya'ya savaş ilan etse de, Sovyetler 19 Mart 1945'te, 1925 tarihli Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması'nı yenilemeyeceğini bildiriyor. Akdan'ın derinlemesine ele aldığı, Türkiye'nin Moskova büyükelçisi Selim Sarper ile SSCB Dış İlişkiler Halk Komiseri Vyaçeslav Molotov'un 7 Haziran 1945 tarihli görüşmesi, Sarper-Molotov görüşmeleri olarak tarihe geçmiştir. Molotov'un bu görüşmede, Türkiye'den Boğazlarda üs ve Doğu sınırında düzeltme talep ettiği ifade edilmektedir. Yazarın aktardığı, İnönü'nün, "yabancı devletin vasıtası olacak komünist" bir parti olmadan çok partili hayata geçişi "müjdelemesi", bu görüşmeden hemen sonra, 17 Temmuz tarihli Postdam Konferansı'ndan az öncedir. Akdan, Sovyetler'in Türkiye'den toprak ve üs talebi hususundaki "belgesizlik" tartışmalarına, Postdam Konferans tutanaklarına referansla bir yanıt geliştiriyor. Aktarılan Konferans belgelerine göre Stalin, Türkiye'nin ittifak teklifini, üs ve sınırların yeniden düzenlenmesi şartına bağlıyor. Churchill'in Türkiye'nin buna ikna olmayacağı uyarısı üzerine de eğer ittifak olunmayacaksa böyle bir gündemleri olmadığını belirtiyor. Sonuç olarak Postdam'da İngiltere, ABD ve SSCB Boğazlar üzerinde nihai bir karara varamamışlardır. Bundan sonraki süreç ise, Türkiye siyaseti ve kamuoyunda hızlı bir Sovyet karşıtlığı ile anti-komünizm söyleminin başladığı dönemdir.

Akdan, Türkiye'deki Soğuk Savaş literatürünü de uluslararası literatürdekine benzer bir sınıflandırmayla ele alıyor. Geleneksel yaklaşım, ülkenin siyasi tarihçileri ve Türkiye hariciyesinde genel kabul görürken, Baskın Oran'ın meselenin odağına SSCB'nin güney sınırlarının güvenliği olgusunu dahil etmesi Türkiye yazınındaki revizyonist yaklaşım boşluğunu dolduruyor. Türkiye yazınına radikal yaklaşımların gelmesi için ise 1960'lardaki sol yükselişi beklemek gerekiyor.

Mehmet Ali Aybar, Behice Boran, Doğan Avcıoğlu ve Mihri Belli gibi sosyalist aydınlar, Türkiye'nin dış politikası üzerine yapılan tartışmaların merkezini, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile olan sorunlu ilişkilerinden ABD ile olan bağımlı ilişkilerinin incelenmesine kaydırıyorlar. Bu değerlendirmeleri, Türkiye'nin ABD merkezli Batı bloğuna eklememesine itiraz eden anti-emperyalist siyasi mücadele hattından ayırmak ise mümkün değildir. Yazara göre, Yalçın Küçük ve Haluk Gerger'in analizleri farklı konumlanışlar barındırsa da, geleneksel yaklaşımın "Sovyet tehdidi" söyleminin, Batı'ya eklemelenmek isteyen Türkiye kapitalizminin abartısı olduğu konusunda, hemfikirlidir. Dolayısıyla, Türkiye'nin Batı'ya eklemelenmesi bir zorunluluk değil, tercihtir ve sınıfsal bir tercihtir.

Akdan, kitabının üçüncü bölümüne, Türkiye-SSCB ilişkilerine jeopolitik faktörlerin yanında, sosyo-ekonomik faktörlerin de dâhil edilmesiyle geliştirilecek bütünselci bir yaklaşımın gerekliliğinin altını çizerek başlıyor. SSCB'yi Rus Çarlığı'nın devamı bir devlet olarak gören geleneksel anlayışa karşı çıkıyor. Rusya'da Bolşevik Devrimi ile kurulan sosyalist cumhuriyetin I. Dünya Savaşı'na da neden olan kapitalist- emperyalist sisteme karşı ve onun dışında konumlanan bir alternatif model olduğunu ifade ediyor. Richard Saull'un da belirttiği üzere, iki farklı model arasındaki çekişme halihazırda kendini bu sisteme karşı olarak ilan etmiş yeni sosyalist cumhuriyetin iktidarı alması ile başlıyor, yani Soğuk Savaş sistemler arası bir mücadele olarak aslında alternatif sistemin doğduğu gün yani 1917'de başlıyor. Büyük kapitalist devletlerin Rusya'daki iç savaş boyunca askeri, mali ve siyasi yönden Beyaz Ordu'yu desteklemeleri, iki savaş arası dönemde yükselen faşizme karşı ortak bir cephe oluşturmamaları, Hitler'in Sovyetler'i yok edeceğine dair üstü örtülü bir beklentiyle yatıştırma politikası izlemeleri, Soğuk Savaş'ın 1945 öncesinde başladığını göstermektedir. Akdan, SSCB'nin sistemsel analizini yapmaksızın Türkiye-SSCB ilişkilerini değerlendirmenin yetersiz olacağını belirtmektedir. Bu ilişkileri anlamlandırmanın bir yolu olarak, SSCB'nin izlediği dış politika strateji ve taktiklerinin de analiz edilmesi gerektiğini haklı olarak ifade etmektedir. Hem SSCB'nin kapitalizm ve emperyalizm karşıtı alternatif bir sistem olarak incelenmesi hem de Türkiye'nin dış politikasının sınıfsal perspektiften analizi, Türkiye'nin Batı'ya eklemelenme sürecinin, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadrolarının Batı'ya alternatif bir sistem arayışında olmamalarıyla ilgisi vardır. Zaten, SSCB de Milli Mücadele'ye destek olurken, Kemalist kurucu liderliğin bu niteliğinin farkındadır. İdeolojik olarak birbirine farklı bu iki hareket; Bolşevizm ve Kemalizm, emperyalist devletlere karşı bir "düşmanımın düşmanı" stratejisi izlemişlerdir. Kemalizm'in "sınıfsız, sömürsüz, kaynaşmış bir kitle olarak halk" mefhumu ile sosyalizmin işçi sınıfının siyasi iktidarı ele geçirerek kapitalist-emperyalist sisteme alternatif oluşturacak biz düzen teşekkülü düşüncesi arasında sınıfsal tercih olarak fark vardır. Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'nda izlediği politika ve sonrasında Batı'ya sistemik yönelimi, sistem olgusundan bağımsız düşünülemez.

Tolgahan Akdan'ın, literatür taraması açısından oldukça zengin, dönemseller tartışmaları konjonktürel olgularla destekleyen ve tarihsel arka planı iyi çizilmiş bu eseri, Türkiye'de hem Soğuk Savaş tartışmalarına hem de Türk Dış Politikası analizlerine önemli bir katkı sunmaktadır.